

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Андрія Анатолійовича Шиця

“Нечленовані речення в граматичній системі сучасної української мови”,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

зі спеціальності 10.02.01 – українська мова

(Луцьк, 2015 р., 224 с.)

Відповідно до спостережень учених, у ХІХ-ХХ ст. в синтаксичній системі мови з'явилися нові утворення. Зміни торкнулися структури і семантики синтаксичних конструкцій, проте в інформативному плані нові синтаксичні утворення лишилися абсолютно самодостатніми. Їхні структурні схеми зазнали таких змін, що трансформувалися в одне слово, здатне виконувати функцію цілого речення.

На сучасному етапі функціонування мови інтенсивність використання синтаксично нечленованих речень (слів-речень, квазі-речень, еквівалентів речень, комунікем, комунікатів, фразеологізованих речень тощо) у розмовному мовленні помітно зростає, що й викликає зацікавлення вчених різними типами таких побудов. Незважаючи на різноманіття теоретичних праць, у яких схарактеризовано специфіку співвідношення змістової та формальної основ нечленованих речень, з'ясовано особливості їх вияву, у лінгвістиці й досі немає усталеного погляду на їхню структурно-семантичну організацію, морфологічні ознаки, сукупність різновидів. Задекларована проблема донині не була предметом цілісного аналізу, що, власне, й засвідчує **актуальність** дисертації А. А. Шиця “Нечленовані речення в граматичній системі сучасної української мови”. Комплексний аналіз конструкцій зазначеного зразка на тлі семантичного, морфологічного та синтаксичного ярусів, який уперше зреалізовано в сучасному українському мовознавстві, забезпечує наукову **новизну** дисертаційної роботи.

Позитивно, що теоретичні положення дисертації мають своїм опертям комунікативно-прагматичні аспекти дослідження й зорієнтовані на досягнення нині актуального функційно-категорійного напрямку лінгвістики, що дало змогу

розширити межі традиційного синтаксису загалом і традиційного уявлення про нечленовані речення зокрема.

Важливу рису наукової праці А. А. Шиця становить наявність переконливої джерельної бази, яка охоплює близько 6000 побудов, а також застосування адекватних і необхідних методів дослідження.

Дисертація має чітку й логічну структуру – вступ, три розділи, у яких послідовно викладено головні засади вивчення нечленованих речень, з'ясовано їхню багатоярусну (семантичну, морфологічну, синтаксичну, почасти – прагматичну) організацію; висновки до розділів і всієї дисертації, списки використаної літератури та джерел.

У першому розділі наукової праці А. А. Шиць відповідно до чинних вимог розв'язує низку загальнотеоретичних питань, зокрема місця нечленованих речень у системі різних за будовою конструкцій, і цілком аргументовано доводить, що з огляду на ступінь синтаксичного членування нечленовані одиниці перебувають із двоскладними на «протилежних векторах» реченнєвої осі (с. 50). Порівняльний аналіз членованих і позбавлених такої ознаки структур дав змогу здобувачеві зробити висновок, що категорія формально-синтаксичної предикативності, традиційно виражена морфологічними одиницями, у нечленованих конструкціях не представлена, хоча, за висновками А. А. Шиця, семантико-синтаксична предикативність притаманна всім без винятку реченнєвим утворенням. Заслуговує схвалення запропонований дисертантом розгляд сукупності категорійних параметрів нечленованих і членованих побудов та опис їхніх спільних і відмінних рис.

У другому розділі “Семантична диференціація та морфологічні засоби експлікації нечленованих речень у сучасній українській мові” дослідник наголошує на перевагах комунікативно-прагматичного вивчення аналізованих структур, подає їхню значеннєву інтерпретацію та акцентує увагу на базових і периферійних ознаках.

Імпонує нам розуміння нечленованих речень як комунікативно-інтенційного феномена, що слугує “специфічним засобом моделювання прагматичних настанов адресанта та вираження різноманітних позамовних

ситуацій” (с. 52). На основі логічно вибудованих аргументів Андрій Анатолійович цілком переконливо доводить доцільність розгляду конструкцій нечленованого типу в ракурсі “мовець – адресат”, а також наголошує на значному ступені абстрагованості змісту вказаних синтаксичних одиниць та їхній відносній семантико-граматичній автономності. Цю відносність автор убачає в безпосередньому зв'язку змісту повідомлення, маркованого нечленованою побудовою, із ситуацією, обставинами спілкування та контекстом. Безперечно, що поза відповідним контекстом нечленовані речення втрачають сенс.

Вартими уваги вважаємо також спостереження над значеннєвими різновидами нечленованих речень. Аналізуючи численні й різнопланові дослідження науковців, які стосувалися встановлення семантичних моделей досліджуваних конструкцій, а подекуди й толерантно дискутуючи з ними (див. с. 61, 63), А. А. Шиць зробив спробу подати власну класифікаційну схему, що нараховує дев'ять семантичних груп: стверджувальні, заперечні, питальні, наказово-спонукальні, апелятивні, імовірності, емоційної оцінки, зі значенням мовного етикету, звукового розмаїття навколишнього світу (принагідно висловимо міркування, що дві останні семантичні групи дещо випадають з обраної дисертантом класифікаційної схеми). На основі скрупульозного опрацювання багатої джерельної бази автор також намагається вибудувати семантичні підгрупи усередині кожної із задекларованих семантичних груп, докладно класифікуючи конкретні значеннєві відтінки нечленованих речень. Кожна підгрупа проілюстрована вдало дібраним, вичерпним фактичним матеріалом.

До важливих аспектів студіювання нечленованих речень належать особливості їхнього морфологічного маркування. За своїми принциповими положеннями ця частина дисертації деякою мірою перегукується з відомими в українському мовознавстві класифікаціями, зокрема з положеннями теоретичної морфології української мови за ред. чл.-кор. НАН України І.Р.Вихованця. Дисертант сфокусовує увагу на частках, модальних словах, вигуках і звуконаслідувальних словах, акцентує на їхній внутрішній

диференціації. Водночас принципова відмінність рецензованої праці полягає у вирізненні та тлумаченні згаданих частиномовних одиниць тільки як засобів експлікації конструкцій нечленованого різновиду, тимчасом як запропоновані в підручниках та інших наукових дослідженнях класифікаційні моделі, зокрема часток, модальних слів, охоплюють абсолютно всі компоненти, що входять до цих лексико-граматичних класів.

Перевагу поданих у дисертації положень, пов'язаних із морфологічними засобами експлікації нечленованих речень, увиразнює також їхній розгляд “в контексті розмовного дискурсу, зокрема живого спонтанного діалогічного спілкування” (с. 82). Аналіз у такій площині дав змогу Андрієві Анатолійовичу кваліфікувати вказані мовні одиниці “як лаконічні, семантично пов'язані з попередньою репліки-відповіді, що реалізують інтенцію мовця та характеризуються наявністю специфічного комунікативно-прагматичного потенціалу” (с. 82). Зорієнтованість на згадані теоретичні положення уможливила вирізнення вторинних морфологічних маркерів нечленованих побудов, зокрема сурядних єднальних і зі значенням тотожності сполучників, питальних займенників, стійких сполук на позначення ствердної чи заперечної відповіді; іменників у називному та кличному відмінках, вказівних займенників тощо, які потрапили до сфери первинних унаслідок транспозиційних змін.

У третьому розділі “Синтаксична організація нечленованих конструкцій” автор запропонував власну модель опису зазначених речень. Попри те що аналізовані побудови зазвичай розглядають у межах синтаксису, А. А. Шиць зумів відійти від деяких традиційних постулатів і схарактеризувати позбавлені членування структури з нових методологічних позицій. Глибину проникнення в суть досліджуваної проблеми засвідчують міркування здобувача про нечленовані речення як лаконічні й ситуативно залежні засоби вербального реагування на почуту від співрозмовника інформацію, а також їхню роль у моделюванні позитивного чи конфліктного спілкування. Переконаливо звучать аргументи про функційну співвідносність нечленованих конструкцій і їхніх корелятивів – членованих синтаксичних одиниць, а також спостереження про своєрідне стилістичне навантаження складних речень, одна з частин яких

нечленована, а інша – членована. Зокрема, на думку дисертанта, такі речення виражають тверду впевненість адресата в достовірності повідомлюваного.

Заслуговує позитивної оцінки доповнення традиційно усталених теоретичних положень інформацією про темпорально-модальні ознаки нечленованих речень. А. А. Шиць справедливо зауважує, що зазвичай “формальний вияв категорії часу пов’язують із предикатом двоскладного чи односкладного речення. Оскільки в нечленованих структурах цей компонент відсутній, то часові значення в них виявлені іншим способом” (с. 119). За його спостереженнями, темпоральні параметри в аналізованих конструкціях корелюють із часовим виявом співвідносних членованих побудов, у яких наявний чіткий формальний показник конкретного часу. Окрему увагу автор звертає на темпоральні ознаки нечленованих структур, що слугують реакцією на репліку, змодельовану дієсловами спонукального чи наказового способів. Як відомо, указані форми предикатів перебувають поза граматичними часовими вимірами. За спостереженнями А. А. Шиця, засвідчені поряд із ними нечленовані синтаксичні одиниці часто опосередковано пов’язані з майбутнім часом. Стосунок до граматичного значення теперішнього часу виявляють “нечленовані речення, що експлікують миттєву реакцію мовця на певну позамовну ситуацію. Такі структури позначені яскраво вираженим емоційно-експресивним забарвленням” (с. 120). Щоправда, критерії розмежування миттєвої і немиттєвої реакції на позамовну ситуацію дещо розмиті.

Вдалою вважаємо спробу здобувача удокладнити категорійний простір нечленованих синтаксичних одиниць висновками про їхні модальних параметри. Автор дослідження виділяє побудови розповідної, питальної, спонукальної, емоційно-оцінної модальності та модального значення вірогідності. Поглиблюючи зазначену теоретичну концепцію, Андрій Анатолійович вдається до детальнішої класифікації усередині кожного модального різновиду. Зокрема, зважаючи на конкретно виявлений функційний потенціал, здобувач виділяє чотири різновиди нечленованих висловлень розповідної модальності: 1) власне-розповідні, змодельовані звуконаслідувальними словами; 2) стверджувально-розповідні, що позначають

повне чи неповне ствердження; 3) заперечно-розповідні з центральним засобом маркування заперечення – самостійно вжитим компонентом *Hi*; 4) кількісно-розповідні, структуровані обмеженою кількістю одиниць. Ретельно продуманими вважаємо внутрішні класифікації й інших модальних різновидів нечленованих висловлень. Із-поміж них найрозгалуженіший вияв мають висловлення емоційно-оцінної модальності, у межах яких дослідник виокремлює 23 групи. Позитивно, що увагу здобувача привернули нечленовані речення, які репрезентують синкретизм відношень. До них належать конструкції, побудовані на семантичному контрасті. Це, зокрема, поєднання первинної стверджувальної модальності з іронічним відтінком, значенням незгоди (147); функціонування партикулятів **як, що**, які втрачають функцію запитання-спонукання, як інтенсивної реакції мовця на подію, явище, почуття (154); контамінація волевиявлення та бажальності (156) тощо.

Зміст дисертації та автореферату, який відбиває її основні положення, дає підстави вважати, що завдання дослідження виконано й мети досягнуто. Запропоновані здобувачем узагальнення цілком самостійні, аргументовані й мають безперечну практичну й теоретичну цінність. Об'єктивність висновків забезпечила картотека, укладена на основі сучасних текстів, а також достатня кількість публікацій. Матеріали праці можуть бути використані у викладанні курсу “Сучасна українська літературна мова”, написанні підручників і посібників та в науковій роботі студентів, аспірантів.

Водночас у процесі ознайомлення з основними положеннями й результатами дослідження виникли деякі зауваги:

1. На нашу думку, варто було б аргументувати вибір непоширених у традиційному мовознавстві термінів *частки-речення, модальні слова-речення, вигуки-речення, звуконаслідувальні слова-речення*, що перебувають в арсеналі термінологічного апарату здобувача в частині про морфологічну диференціацію нечленованих речень.

2. Більшу теоретичну і практичну цінність дослідження забезпечило б залучення до корпусу дослідницького матеріалу текстів, які репрезентують

сучасну постмодерну літературу або ідіостиль одного автора, оскільки сконденсованість мовлення є прикметною ознакою нашого часу.

3. Для більшої достовірності поданих у висновках результатів кількісних підрахунків, що відбивають центральний/периферійний вияв нечленованих речень в аналізованих аспектах, доречно було б долучити додатки.

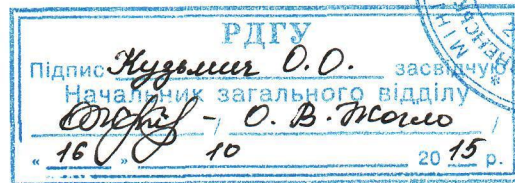
Висловлені зауваги не знижують наукової вартості виконаного дослідження, що, поза будь-яким сумнівом, актуальне й новаторське.

Головні положення й висновки дисертації “Нечленовані речення в граматичній системі сучасної української мови” повністю відповідають вимогам МОН України, а А. А. Шиць заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

16. 10. 2015 р.

Офіційний опонент –
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри української мови
Рівненського державного
гуманітарного університету

О. О. Кузьмич

Вірюч нарішив до списку 19.10.2015,

Генерал секретар